

Krzysztof Amielańczyk

Uniwersytet Gdański

LUCJUSZ KORNELIUSZ SULLA – *DICTATOR LEGIBUS SCRIBUNDIS ET REI PUBLICAE CONSTITUENDE*

Charakter i cel dyktatury Sullańskiej, jak i sama sylwetka dyktatora Korneliusza Sulli (138 – 78 r. p.n.e.)¹ do dziś budzą kontrowersje i spory naukowe. Dyktatura zdobyta została gwałtem, po raz pierwszy przy użyciu armii zawodowej, co stworzyło precedens dla czasów mających nadejść w przyszłości. Ponadto, była to dyktatura ogłoszona po raz pierwszy na użytek „wewnątrzpaństwowy”, w odróżnieniu od dyktatury w dawnej formie, ogłaszanej dla obrony państwa². Wiązała się z silną militarystyką państwa rzymskiego i brutalizacją jego polityki (proskrypcje, kolonizacja weteranów, posłuszni wyzwoleńcy – Korneliusze). Nosiła zatem piętno wojskowego przewrotu i miała charakter tyranii.

Dyktatura Sulli była następstwem, a nie przyczyną wojny domowej, która toczyła się u schyłku republiki rzymskiej. Po pokonaniu w 82 r. p. n. e. w decydującej bitwie w pobliżu Bramy Kolińskiej wojsk popularów Lucjusz Korneliusz Sulla i jego zwolennicy opanowali Rzym. Pierwsze decyzje, które zapadły, dotyczyły przeciwników politycznych Sulli. Ich nazwiska zostały umieszczone na tzw. listach proskrypcyjnych – osób skazanych na śmierć i objętych konfiskatą majątku³. W wyniku proskrypcji ucierpiała zwłaszcza warstwa ekwitów – 2600

¹ Na temat Sulli i jego politycznej kariery zob. przede wszystkim prace E. Badiana: *Waiting for Sulla*, JRS 52 (1962); *From Gracchi to Sulla*, Historia 11 (1962); *Roman Imperialism in the late Republic*, Pretoria 1967; *Lucius Sulla, the deadly Reformer*, Sydney 1970, a także: M.A. Levi, *Sulla. Saggio Sulla storia politico di Roma dall'88 an '80 A.C.*, Milano 1924; C. Lanzani, *Lucio Cornelio Silla dittatore*, Milano 1936; J. Carcopino, *Sulla, ou la monarchie manqué*, Paris 1942; E. Valgiglio, *Silla e la crisi repubblicana*, Firenze 1956; C. Castello, *Intorno alla legimitimita della lex Valeria de Sulla dictatore*, Studi Francisci III, Milano 1956; E. Gabba, *Mario e Sulla*, ANRW 1,1 (1972); A. Keaveney, *Sulla – the last Republican*, London 1982 i tenże: *Studies in the Dominatio Sullae*, Klio 65 (1983); F. Hinard, *Sulla*, Fayard 1985; J. Balsdon, *Sulla Felix*, JRS 41 (1991); P. Cagniard, *L. Cornelius Sulla in the Nineties: a Reassessment*, Latomus 50 (1991); E. Ramage, *Sulla's Propaganda*, Klio 73 (1991); G.P. Baker, *Sulla the Fortunate. Roman General and Dictator*, New York 2001 (1929), a ostatnio L. Grochowski, *Dyktatura Lucjusza Korneliusza Sulli (82–79 r. p.n.e.)*, „Studia Prawnoustrojowe” 2010, nr 12, s. 61 i n.

² J. Bleicken, *Lex publica. Gesetz und Recht in der römischen Republik*, Berlin 1975, s. 73.

³ Plutarch, Sulla 31; Appian, B. c. 1, 95; Dio, 109. Na temat proskrypcji zob.: J. Bleicken, *Geschichte der*

skazanych⁴, choć nie zabrakło na listach również nazwisk 90 senatorów⁵. Dziesięciu tysiącom niewolników osób proskrybowanych Sulla nadał wolność i własne imię rodowe *Cornelii*, tworząc z nich wierną i posłuszną gwardię⁶. W sytuacji gdy w kraju wzmożła się fala popełnianych teraz w majestacie prawa mordów, grabieży oraz wzniesionych pożarów, Sulla na mocy *lex Valeria* objął rządy jako *dictator legibus scribundis et rei publicae constituendae*⁷. Nie wydaje się, aby wolno było bez zastrzeżeń przykładać współczesną miarę do dyktatury Sulli, a zwłaszcza proskrypcji, które zarządził przed jej objęciem. Wprawdzie „ich groza trwoży jeszcze do dziś”, jak pisał T. Mommsen⁸, ale w starożytności eliminowanie przeciwników politycznych, nawet na tak wielką skalę, nie było czymś niespotykanym i spełniało rolę instrumentu politycznego⁹. Dość powiedzieć, że kilka lat wcześniej dowodzący wojskami Mariusza Sertoriusz i Cynna po opanowaniu Rzymu podstępnie wymordowali ponad cztery tysiące osób¹⁰. Ponadto, proskrypcje miały osiągnąć tylko tych wrogów dyktatora, którzy mimo przegranej nie wyrzekli się swoich przekonań; tym którzy przeszli do obozu Sulli postanowiono życie darować¹¹. Po raz pierwszy także działania polegające na eliminacji politycznych przeciwników zostały wtłoczone w ryzy prawa publicznego, co w końcu należy odnotować jako postęp, skoro dotąd odbywało się to w sposób niekontrolowany i żywiołowy¹².

Lucjusz Korneliusz Sulla po wyczerpującej wojnie domowej, w której zwolennicy utrzymania ustroju republikańskiego rozprawili się z demokratami, nie mógł spokojnie fetować zwycięstwa. W zasadzie to już od 88 roku p.n.e., gdy doszło do zawiązania konfliktu z Mariuszem, kraj targany był nieustannymi

römischen Republik, München 1982, s. 73 i n.; R. Wittman, *Res publica recuperata*, [w:] *Gedachtnisschrift für Wolfgang Kunkel*, Frankfurt am Main 1984, s. 570 i n.; T. Łoposzko, *Historia społeczna republikańskiego Rzymu*, Warszawa 1987, s. 96 i n.; F. Hinard, *De la dictature à la tyrannie. Reflexions sur la dictature de Sylla*, [w:] *Dictatures (Actes de la Table Ronde 1984)*, Paris 1988, s. 92 i n.; A. Calore, *L' aiuto ai proscritti sillani*, *Labeo* 35,2 (1989), s. 194–214, L. Grochowski, *Dyktatura...*, s. 64 i n.

⁴ Appian, B. c. 1,103.

⁵ Por. też B. c. 1,95.

⁶ M. Jaczynowska, *Historia starożytnego Rzymu*, Warszawa 1974, s. 165; T. Łoposzko, *Historia...*, s. 277 i n.

⁷ Appian, B. c. 1,98-99; 1,462; 4,7; Liv., Ep.120. Por. A.H.J. Greenidge, *The Legal Procedure of Cicero's Time*, Oxford 1901, s. 314 i n.. Na temat tytułatury urzędu zob. F. Hurlet, *La Dictature de Sylla: Monarchie ou magistrature republicaine?*, Bruksela 1993, s. 102 i n., a ostatnio J.E. Gaughan, *Murder was not a Crime. Homicide and Power in the Roman Republic*, Austin 2010, s. 131 i n.

⁸ Za: F. Fröhlich, L. *Cornelius Sulla Felix*, RE 4, s. 1566.

⁹ R. Wittman, *Res publica...*, s. 570.

¹⁰ T. Łoposzko, *Historia...*, s. 275; K. Kumaniecki, *Cyceron i jego współcześni*, Warszawa 1959, s. 67. Por. w późniejszych czasach np. proskrypcje II triumwiratu.

¹¹ E.S. Gruen, *The last Generation of the Roman Republic*, Berkeley – Los Angeles – London 1974, s. 7. Fakt ten podważa motyw zemsty, jaki przypisuje Sulii Hinard, *De la dictature a la tyrannie...*, s. 96.

¹² R. Wittman, *Res publica...*, s. 572. Nie pozostaje zatem nic innego, jak porzucając zbędne emocje powtórzyć za M.S. Popławskim, że „...brutalność Rzymian nie była ani destruktywna, ani barbarzyńska, ona była trudną do zrozumienia formą nieokiełzanego rozwoju państwowego organizmu i społecznej kultury” – za: J. Justyńskim, *Listy polityczne Cycerona*, Warszawa 1970, s. 65.

walkami, teraz sytuacja miast uspokoić się uległa zaostrzeniu¹³. Stało się tak po części z powodu ogłoszenia list proskrypcyjnych. Kilka tysięcy osób, które się na nich znalazły czekała niechybna śmierć zadawana w nadzwyczajnym, „rewolucyjnym” trybie. Każdy kto proskrybowanego odnalazł mógł go na miejscu bezkarnie zabić i odebrać jeszcze za to nagrodę. W ten sposób cały kraj zalała fala mordów popełnianych w majestacie prawa. Część majątków ofiar grabiono, część wystawiono na sfinansowane licytacje, by zakupić je potem za bezcen, część podpalano. To, co w zamyśle Sulli miało być zaledwie „czystką polityczną”, przerodziło się w pospolity bandytyzm i bezprawie. Śmierć osiągała już nie tylko tych, których z przyczyn politycznych na listach umieszczono, ale także ich rodziny i przyjaciół oraz osoby z konfliktem politycznym w ogóle niezwiązane. Często, jak w przykładzie Roscjusza z Amerii, którego skutecznie bronił przed sądem Cyceron¹⁴, listy uzupełniano *post mortem*.

Proskrypcje nie mogły stać się jedynym narzędziem działania. Samo objęcie władzy przez Sullę na czele armii i zarządzenie „politycznych czystek” nie prowadziło przecież do zmiany ustroju i uspokojenia sytuacji wewnętrznej. Wprost przeciwnie, realizacja proskrypcji pozostawiała wiele do życzenia i, jak się zdaje, wymknęła się zupełnie spod kontroli Sulli. Gwałt i przemoc osiągały już nie tylko rzeczywistych wrogów politycznych, ale również ich rodzin i przyjaciół. W następnej kolejności rozszerzyły się na osoby z polityką w ogóle nie związane, a powodów dostarczały osobiste animozje i porachunki, częstokroć zwykła zazdrość z posiadanego majątku i chęć jego przejęcia. Sulla sięgnął wtedy po oręż zgoła nowoczesny i cywilizowany – ustawę, kreując swój urząd „w celu ustanowienia praw i ukonstytuowania nowego porządku w państwie”. Dziełem dyktatora stało się kompleksowe ustawodawstwo regulujące niemal wszystkie

¹³ O politycznych aspektach burzliwych czasów sullańskich zob. między innymi: A.H.J. Greenidge, *Roman public Life*, London 1901; E. Costa, *Storia del diritto romano pubblico*, Bologna 1921; P. Bonfante, *Storia dell diritto romano*, Milano 1923; P. De Francisici, *Storia del diritto romano*, Roma 1929; J.W. Heaton, *Mob Violence in the late Roman Republic 133–44 B.C.*, Urbana 1939; F. Marsh, *A History of the Roman World (from 146 to 30 B.C.)*, London 1953; U. von Lübtow, *Römische Volk, sein Staat und sein Recht*, Frankfurt am Main 1955; R. Smith, *The Failure of the Roman Republic*, Cambridge 1955; R. Syme, *Roman Revolution*, Oxford 1960; S. Perowne, *Death of the Roman Republic. From 146 B.C. to the Birth of Roman Empire*, London 1961; F. Cowell, *The Revolutions of Ancient Rome*, London 1962; H. Scullard, *From Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 B.C. to 68 A.C.*, New York 1963; C. Meier, *Res publica amissa*, Wiesbaden 1966; R. Seager, *The Crisis of the Roman Republic*, Cambridge 1969; S. Utczenko, *Kryzys i upadek republiki w starożytnym Rzymie*, Warszawa 1973; F. Serrao, *Classi partiti e legge nella Repubblica Roma*, Pisa 1974; W. Nippel, *Die Plebs Urbana und die Rolle der Gewalt in der späten römischen Republik*, Stuttgart 1981; E. Betti, *La crisi della costituzione repubblicana e la genesi del principato*, Roma 1982; B. Levick, *Morals, Politics and the Fall of the Roman Republic*, Greece and Rome 29 (1982); K. Christ, *Krise und Untergang der römischen Republik*, Darmstadt 1984; T. Wiseman (i in.), *Roman Political Life 90 B.C.–69 A.C.*, Exeter 1985; F. Wieacker *Römische Rechtsgeschichte: Quellenkunde, Rechtsbildung, Jurisprudenz und Rechtsliteratur*, München 1988; P.A. Brunt, *The Fall of the Roman Republic and Related Essays*, Oxford 1988; M. Beard, M. Crawford, *Rome in the Late Republic*, Duckworth 1999.

¹⁴ Zob. K. Amiełańczyk, *Roscio Amerino – rzymski proces o zabójstwo*, Wyd. Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Lublin 1993, vol. 34, z. 1, s. 47–60.

dziedziny życia publicznego, tym samym mające rangę konstytucji odrestaurowanej republiki. Sulla przed swym ustawodawstwem, wprowadzonym przecież w nadzwyczajnych warunkach stanu wyjątkowego, postawił spektakularny cel: gruntownego i trwałego odrestaurowania ustroju i porządku publicznego przy użyciu środków legalnych, a zatem w swej formie demokratycznych. Wypracował koncepcję państwa jako nienaruszalnego porządku prawnego, w którym ustawa urasta do miana podstawowego instrumentu oddziaływania¹⁵. Większość ustaw Sulli dotyczyła zasadniczo dwóch typów materii: zmian w ustroju organów państwa oraz rozbudowy systemu prawa karnego. Ustawy pierwszej grupy nosiły charakter norm prawa konstytucyjnego. Ich celem było dokonanie, poprzez odnowienie urzędów republikańskich, restauracji zachwianego przez Grakchów i Sulpicjusza ustroju. Ustawy karne natomiast pełniły szczególną rolę: miały zagwarantować szeroko rozumiany porządek publiczny, niezbędny przy tak daleko idących konstytucyjnych zmianach, zapobiec w przyszłości ponownej militaryzacji polityki, anarchizacji życia społecznego i zachwianiu poczucia bezpieczeństwa publicznego obywateli¹⁶.

Jest więc wysoce prawdopodobne, że to właśnie powodowany chęcią przywrócenia bezpieczeństwa publicznego i porządku w państwie oraz opanowania sytuacji, która wyraźnie wymknęła się spod kontroli, Sulla zdecydował się na objęcie urzędu dyktatora. Już przyjęty tytuł urzędu – *legibus scribundis et rei publicae constituendae*, przeczyć mógł przypuszczeniu, że dyktatura miała jedynie zapewnić Sulli władzę polityczną. Celem tej dyktatury było bowiem spisanie praw i uporządkowanie republiki, a sposobem realizacji – uchwalana na Zgromadzeniu Ludowym ustawa. Nie ma wystarczających podstaw, by twierdzić, że dyktaturę ustawiono na czas nieograniczony¹⁷ i z tak niepotwierdzonym faktem łączyć daleko sięgające wnioski. Nieoznaczenie terminu w latach, a ściślej w miesiącach (jak to czyniono dawniej) nie powinno sugerować, że Sulla kreował swój urząd jako dożywotni¹⁸. Przeczy temu zawrotne jak na owe czasy tempo prac ustawodawczych, jakie od razu podyktowano, liczba wydanych w ciągu dwóch lat ustaw i wreszcie zrzeczenie się dyktatury przez Sullę po zakończeniu dzieła „kodyfikacji”¹⁹. To fakt, że Sulla zdobył władzę gwałtem i po raz pierwszy przy użyciu armii zawodowej, co stworzyło groźny precedens. Już w starożytności rządowi Sulli przypisywano piętno wojskowego przewrotu i charakter tyranii²⁰.

¹⁵ J. Bleicken, *Geschichte der römischen Republik*, s. 74.

¹⁶ Por. B. Santalucia, *Diritto e processo penale nell'antica Roma*, Milano 1989, s. 71 i n., K. Amielańczyk, *Ustawodawstwo Korneliusza Sulli na rzecz restauracji republiki i zaprowadzenia porządku publicznego*, *Annales UMCS*, 38, 1, sectio G (1991), s. 5 i n.

¹⁷ Tak np. S. Utczenko, *Kryzys...*, s. 181; M. Jaczynowska, *Historia...*, s. 165.

¹⁸ Por. dla kontrastu dyktaturę Cezara *in perpetuum*. Na powyższy temat: K. Kumaniecki, *Historia kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1964, s. 303 oraz tenże, *Cycon i jego współczesni*, s. 68.

¹⁹ Logiczność tego rozwiązania jest tak prosta, że aż budzi u wielu historyków podejrzenia. Właściwa interpretacja: R. Wittmann, *Res publica...*, s. 570 i n.

²⁰ Por. choćby: Cic. *pro Rosc. Am.* 139; Plutarch, *Sulla* 38,7; Appian, *B.c.* 1,99,462; Seneka, *Clem.* 10,1.

Zresztą, krytyczna ocena dyktatora – nielegalnego uzurpatora – nadal często jest głoszona przez historyków starożytności²¹. Ten obraz wyglądałby jednak znacznie obiektywniej, gdyby uwzględniając historyczne realia, spojrzano się nań chłodniejszym okiem, dostrzegając wysiłek legislacyjny dyktatora²². Sulla, zamierzając doprowadzić do usprawiedliwienia sytuacji, w której gwałtem sięgnął po władzę, podjął starania, by postrzegano go jako legalistę w każdym celu. Po pierwsze, objął władzę przy udziale interreksa, po drugie, podjął natychmiast zapowiadany wysiłek prawodawczy, zachowując demokratyczny tryb uchwalenia ustaw. Chociaż po takim „nadzwyczajnym” urzędniku, jakim był dyktator, można byłoby spodziewać się jakiejś „przyśpieszonej ścieżki legislacyjnej”, to w przypadku Sulli trzeba odnotować, że każda z jego ustaw została uchwalona z zachowaniem tradycyjnej procedury tajnego głosowania na Zgromadzeniu Ludowym²³.

Staraniem Sulli powstało kompleksowe ustawodawstwo, regulujące niemalże wszystkie dziedziny życia publicznego. Składało się nań ponad 20 ustaw²⁴, głównie dotyczących działalności kluczowych instytucji państwowych i ścigających najpoważniejsze przestępstwa karne²⁵. Ustawy ustrojowe miały na celu przywrócenie i utrwalenie ustroju republiki rzymskiej oraz reformy społeczne. Głównym ich celem było odbudowanie pozycji senatu, przywrócenie jego uprawnień ustawodawczych w postaci *auctoritas patrum*. Służyć temu miało także zwiększenie liczby senatorów z 300 do 600, po to aby zapewnić obsadę trybunałów przysięgłych (*quaestiones perpetuae*)²⁶. Senatowi Sulla podporządkował także główne dowództwo²⁷, co miało w przyszłości studzić zbyt śmiałe zapędy wojskowych przywódców. Demilitaryzację państwa zapewnić miało także odebranie konsulom i pretorom kompetencji wojskowych. Do najważniejszych potwierdzonych źródłowo ustaw o takim właśnie ustrojowym charakterze należały:

- *lex Cornelia de proscriptione*, zawierała listy osób wyjętych spod prawa, przeciwników ustroju republikańskiego, za których głowy przewidziano nagrody, a majątki tych osób podlegały sprzedaży licytacyjnej;

²¹ Por. np. prace F. Hinarda (zob. przyp. 1 i 3).

²² Tak R. Wittmann, *Res publica...*, s. 563–582.

²³ M. Gelzer, *Cicero, ein biographischer Versuch*, Wiesbaden 1969, s. 20 przyp. 25.

²⁴ Dokładna ich liczba nie może być podana, na temat 27 istnieją wzmianki w przekazach źródłowych. O innych jeszcze ustawach Sulli, poza omówionymi w niniejszym opracowaniu, K. Amielańczyk, *Ustawodawstwo...*, s.7 przyp.45. Warto podkreślić, że wszystkie te ustawy były ustawami ludowymi, uchwalanymi na komicjach, co wskazuje na duże przywiązanie dyktatora do tradycji i na chęć jej przestrzegania – por. R. Wittmann, *Res publica...*, s.569.

²⁵ W sporządzeniu zestawienia ustaw Sullańskich pomocne okazały się przede wszystkim następujące pozycje literatury: A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Filadelfia 1953, F. Fröhlich, *Cornelius...*, s. 1522–1566, F. de Martino, *Storia della costituzione romana*, vol. III, Napoli 1958, G. Rotondi, *Leges publicae populi Romani*, Hildesheim 1962.

²⁶ Appian, B.c., 1,100; Liv., Ep., 89.

²⁷ Cic., *Ad fam.*, 1,9,25.

- *lex Cornelia agraria*, przyznawała 150 tysiącom weteranów w dowód ich zasług majątki uzyskane na mocy przeprowadzonych wywłaszczeń i konfiskat;
- *lex Cornelia de magistratibus*, ustalała kolejność (porządek) magistratur – tzw. *ordo magistratum*, według którego urząd pretora powinien być sprawowany po kwesturze, a przed konsulem. Minimalne granice wieku ustalono odpowiednio: dla kwestury 37 lat, pretury 40 lat, konsulatu 43 lata. Wymagany był ponadto odstęp 2 lat pomiędzy sprawowaniem dwu odmiennych urzędów. Konsulat można było objąć ponownie dopiero po upływie 10 lat. Ze sprawowaniem urzędów wiązało się wejście do senatu;
- *lex Cornelia de praetoribus octo creandis*, zwiększała liczbę pretorów z 6 do 8, co było prostą konsekwencją powołania nowych trybunałów karnych, którym pretorzy przewodniczyli;
- *lex Cornelia de tribunis plebis (tribunicia potestate)*, ograniczała w znaczącym stopniu władzę trybunów ludowych jako obrońców niższych warstw społecznych i przedstawicieli stronnictwa popularów. Sulla dopuścił do urzędów tylko senatorów, skrepił inicjatywę ustawodawczą trybunów, zakazał późniejszego sprawowania innych urzędów (konsulatu i pretury). Ta ustawa została jednak szybko uchylona;
- *lex Cornelia de quaestoribus XX creandis (viginti quaestoribus)*, podniosła liczbę kwestorów z 8 do 20 i dała im prawo automatycznego zasiadania w senacie, co pozbawiło cenzorów ich głównego uprawnienia uzupełniania składu senatu (*lectio censoria*);
- *lex Cornelia de captivibus*, zawierała postanowienie korzystne dla rodzin obywateli rzymskich poległych w niewoli nieprzyjacielskiej. Można było po nich dziedziczyć, gdyż uznawano testamenty poległych za ważne w świetle prawa rzymskiego;
- *lex Cornelia iudiciaria*, wprowadzała zasady postępowania przed *quaestiones perpetuae*, zwracała ławy przysięgłych senatorom, choć przyznać trzeba, że do nowego powiększonego senatu weszło także wielu ekwitów – doświadczonych sędziów dotychczas działających *quaestiones perpetuae*;
- *lex Cornelia de sacerdotibus*, podniosła liczbę pontyfików i augurów z 9 do 15 (8 plebejuszy, 7 patrycjuszy) i rozszerzyła *Collegium Decemviri Sacris Faciundis* do składu 50-osobowego, nadając mu prawo kontroli nieznanych (obcych oficjalnym) nabożeństw;
- *lex Cornelia de provinciis ordinandis*, zajmowała się organizacją 10 prowincji i zasadami administrowania nimi przez byłych 8 pretorów i 2 konsułów, którzy po roku służby w Rzymie obejmowali rządy w prowincjach jako promagistratury z prolongowanym *imperium*. Okres służby na prowincji trwał również rok, choć mógł zostać rozciągnięty na następny decyzją senatu;
- *lex Cornelia de imperio*, różnicowała uprawnienia wynikające z *imperium domi* przysługujące konsulom oraz pretorom w mieście Rzymie i w promieniu mili od miasta w stosunku do uprawnień z *imperium militiae* prokonsułów i pro-

pretorów, rozciągających się poza powyższy obszar. Odtąd *imperium domi* nie zawierało już żadnych uprawnień wojskowych, kompetencje zachowały natomiast promagistratury.

Ustawodawstwo karne Korneliusza Sulli jest bez wątplenia punktem zwrotnym w rozwoju rzymskiego prawa karnego. Z jednej strony stanowi początek długiej drogi w kierunku zbudowania nowoczesnego systemu tej gałęzi prawa. Do ustaw Sulli następni ustawodawcy będą się musieli wprost odwoływać, albo ich obowiązywanie potwierdzać, albo je w określonym zakresie zmieniać. Z drugiej strony jest także uzasadnione twierdzenie Wolfganga Kunkela²⁸, że Sulla nie tyle otworzył, co raczej zamknął rozwój sądownictwa karnego. Rzeczywiście bowiem, ustawodawstwo dyktatora było pewnym ukoronowaniem ewolucji publicznoprawnego postępowania karnego od ekstraordynaryjnych, okazjonalnie zwoływanych procesów poczynając, poprzez pierwszy powstały permanentny sąd – *quaestio de repetundis*, a na stopniowym wykształcaniu się nieznanym dokładnie z liczby *quaestiones perpetuae* kończąc. Ukoronowanie to polegało na systematyzacyjnych porządkach Sulli, zmierzających do kompleksowego, zupełnego wyliczenia wszystkich możliwych przestępstw i środków procesowych służących ich zwalczaniu. Szczególną rolę w tym systemie odegrać miała *lex Cornelia de sicariis et veneficis*²⁹ wymierzona przeciwko skrytobójcom (nożownikom i trucicielom), podpalaczom i bandytom od dłuższego już czasu bezkarnie grasującym po Rzymie³⁰. Teraz stali się oni jeszcze bardziej widoczni, wykorzystując okazję do nasilenia przestępczej działalności, jaką stworzyła *lex de proscriptione* i ogólny bałagan w państwie po zakończonej wojnie domowej³¹. Być może zamierzeniem dyktatora było także, oprócz wypowiedzenia walki odwiecznemu zjawisku, zminimalizowanie w ten sposób ubocznych, negatywnych skutków proskrypcji i ochrona idei ich politycznego charakteru przez ściganie pospolitych zbrodni popełnianych przez pospolitych przestępców. Także inne, uchwalone w szybkim tempie ustawy karne odpowiadały potrzebie zatrzymania szalejącego bez kontroli terroru i bezprawia.

Korneliusz Sulla jest autorem co najmniej 9 ustaw karnych składających się na system prawa karnego, który to system, gdyby nie odrębny tryb uchwalania każdej z ustaw, mógłby zostać śmiało nazwany „kodyfikacją”. Wszystkie zostały uchwalone prawdopodobnie w tym samym 81 r. p.n.e. Oto ich wykaz:

²⁸ W. Kunkel. *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*, München 1962, s. 135.

²⁹ Por. zwłaszcza K. Amielińczyk, *Lex Cornelia de sicariis et veneficis. Ustawa Korneliusza Sulli przeciwko nożownikom i trucicielom (81 r. p.n.e.)*, Lublin 2011. W kwestii znaczenia prawnego *aquae et ignis interdictio* zob. tenże, *Poena legis Corneliae*, [w:] *Kara śmierci w starożytnym Rzymie*, Lublin 1996, s. 143-153.

³⁰ Poprawnie cel wydania ustawy zdefiniował przede wszystkim J.D. Cloud, *Primary Purpose of the Lex Cornelia de sicariis*, ZSS 99 (1969), s. 278 i n., por. także ostatnio J. Harries, *Law and Crime in the Roman World*, Cambridge 2007, s. 119.

³¹ O związku burzliwych czasów proskrypcji z Ustawą Sulli K. Amielińczyk, *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*, *Annales UMCS, Sectio G*, 43 (1996), s. 281 i n.

- *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, ustanowiona była głównie przeciwko *sicarii* – skrytobójczym nożownikom, szerzej – bandytom, gangsterom przechadzającym się po Rzymie z ukrytą bronią w zamiarze zabicia bądź okradzenia kogoś. Karała również wytwarzanie, posiadanie, sprzedawanie i aplikowanie trucizny, dalej umyślne podpalenie, a także doprowadzenie do niesłusznego skazania kogoś w procesie głównym. Celem ustawy było zapewnienie bezpieczeństwa publicznego w Rzymie i jego okolicy. Groziła *poena legis Corneliae*, w praktyce *aquae et ignis interdictio*;
- *lex Cornelia de falsis* (inne nazwy: *nummaria*, *testamentaria*), powoływała *quaestio perpetua* w sprawach o zniszczenie, zmianę treści i sporządzenie fałszywego testamentu oraz w sprawach o fałszerstwo pieniędzy. Ściganiem objęte było także składanie fałszywych zeznań przed sądem;
- *lex Cornelia de iniuriis*, obejmowała swymi przepisami trzy rodzaje zniewagi popełnionej przy użyciu gwałtu: *pulsare* (bicie), *verberare* (chłostanie), *domum introire* (gwałtowne najście na cudzy dom). Powództwo rozpatrywano przed *iudicium publicum rei privatae – quaestio iniuriarum*. Wprawdzie występowano jeszcze z *actio*, a nie z *accusatio*, ale zniewaga po raz pierwszy uzyskała status *crimen*;
- *lex Cornelia de adulteriis et de pudicitia*, dotyczyła cudzołóstwa i zachowania obyczajności. Jako o jedynej z ustaw karnych nie wiadomo, czy wprowadzała osobną *quaestio*;
- *lex Cornelia de maiestate*, karała zdradę stanu. Pojęcie *crimen maiestatis* było zawsze nieostre i szerokie w swej treści. Teraz Sulla dołożył nowe znaczenie tego terminu: przed *quaestio de maiestate* stawali ci, którzy zwoływali wojska, albo rozpoczynali działania wojenne przeciwko innemu państwu bez zgody Senatu i Ludu;
- *lex Cornelia de repetundis*, powoływała *quaestio perpetua* w sprawach wymuszeń urzędniczych na prowincjach (zdzierstw);
- *lex Cornelia de peculatu*, karała przestępstwa defraudacji i przywłaszczenia pieniędzy państwowych, wprowadzała *quaestio de peculatis*;
- *lex Cornelia de ambitu*, ścigała korupcję w wyborach, a więc nieuczciwe praktyki kandydatów na magistratury (przekupstwa, wydawanie uczt i igrzysk, zabieganie o głosy wyborców w inny naganny sposób). Najczęściej spotykaną formą *ambitus* było rozdawnictwo pieniędzy w poszczególnych *tribus* czy *centuriach*. Karą była 10-letnia utrata *ius honorum*;
- *lex Cornelia de vi*, karała stosowanie przemocy, prawdopodobnie tylko publicznej (*vis publica*). Jej istnienie nie jest wystarczająco udokumentowane.

Z wymienionych wyżej ustaw karnych, które zostały bez wyjątku wydane w ciągu 81 r. p.n.e., lub najdalej w następnym, trzy ustawy Sulli doczekały czasów Kodyfikacji Justyniańskiej i znalazły w niej swoje miejsce obok dziesięciu innych autorstwa Juliusza Cezara, Pompejusza, czy cesarza Augusta. Są to *lex Cor-*

nelia de sicariis et veneficis (D. 48,8), *lex Cornelia de falsis* (D. 48,10) i *lex Cornelia de iniuriis* (D. 47,10).

Ustawodawstwo karne Sulli było pierwszą zakrojoną na wielką skalę próbą systematyzacji rzymskiego prawa karnego. *Leges Corneliae* zdawały się zatem zrywać z dotychczasowym, kazuistycznym modelem stanowienia prawa w republice rzymskiej. Model ten sprowadzał się w zasadzie do chaotycznego mnożenia ustaw, których przestrzeganie musiało pozostawiać wiele do życzenia, skoro prawo karne nie mogło dotąd okrzepnąć w stabilny system. Wystarczy wskazać, że spośród ponad 800 ustaw poddanych głosowaniu na komicjach w okresie republiki tylko 30 dotyczyło prawa prywatnego³², a prawo prywatne wykształciło bardzo szybko swoją doskonałą i spójną konstrukcję. Choć można z uznaniem oceniać sam pomysł budowy przez Sullę swoistego „systemu prawa karnego”, to jednak trudno jest mówić o osiągnięciu przez dyktatora satysfakcjonującego poziomu legislacji. Przykładem jest przede wszystkim *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, która nie spełniła pokładanych w niej oczekiwań wykraczających, jak się miało w przyszłości okazać, poza zadania policyjne. Już u schyłku republiki zrodziło się palące zapotrzebowanie na powszechne prawo o zabójstwie, a *lex Cornelia* tego zapotrzebowania w istocie nie wypełniła. Jej policyjne normy skierowane zostały na zapobieganie zadawaniu śmierci, a nie na represję samych zabójstw. Być może Sulla zbyt kurczowo trzymał się tradycyjnego brzmienia norm przeciwko *sicarii* i *venefici* z jakiejś wcześniejszej ustawy, stąd taki właśnie rezultat. Ten brak zostanie częściowo uzupełniony przez Pompejusza jego prawem *lex Pompeia de parricidiis*.

Granice w stosowaniu poszczególnych ustaw karnych były nieostre. Postanowienia *legis Corneliae de sicariis et veneficis* mogły krzyżować się w niektórych partiach z postanowieniami *legis Corneliae de falsis* (składanie fałszywych zeznań), *legis Corneliae de repetundis* (korupcja sędziów), *legis Corneliae de vi* (stosowanie przemocy), *legis Corneliae de ambitu* (zastraszanie wyborców przez wynajętych *sicarii*). Jak rozwiązywano ewentualne kolizje (zbieg przepisów, zbieg przestępstw) trudno dziś jednoznacznie ustalić. Być może za jeden czyn (jedno przestępstwo) sądzono kilkakrotnie i kilkakrotnie skazywano przed różnymi sądami. W sprawie Roscjusza z Amerii wdrożono procedurę przed *iudicium de sicariis*, choć zarzucany oskarżonemu czyn można było określić jako ojcobójstwo (*parricidium*). Być może także, jak to się wydarzyło w sprawie Kluencjusza Habitusa, wdrażano jedną procedurę przed właściwą do rozpoznania określonego czynu *quaestio*, ale rozpoznawano przed nią także inne czyny oskarżonego, o ile formalnie do właściwości tego trybunału należały³³.

³² Pozostawało ono, jak wiadomo, w tradycji ustawy XII Tablic – por. E. Ferenczy, *Die „Grundgesetze“ der römischen Republik*, [w:] *Sein und Werden im Recht. Festgabe für Ulrich von Lübtow zum 70 Geburtstag am 21 August 1970*, Berlin 1970, s. 268. Obecność ustawodawstwa karnego w ostatnim stuleciu republiki była szczególnie widoczna. Ustawy karne stanowiły wtedy wśród innych ustaw najsilniejszą grupę, por. J. Bleicken, *Lex publica...*, s. 150.

³³ W przypadku Kluencjusza zarzuty dotyczyły aktów *veneficium* oraz przestępstw sądowych.

Prawodawstwo Korneliusza Sulli musiało ostatecznie zadziałać naprawczo i dyscyplinująco, skoro mimo negatywnej oceny proskrypcji Sullańskich, sami starożytni skłonni byli odnotować pozytywne aspekty tak gwałtownego przewrotu, przede wszystkim w zakresie przywrócenia porządku publicznego³⁴. Pamiętać trzeba, że wręcz plagą ostatniego stulecia republiki były nieustanne wewnętrznie walki polityczne (zwłaszcza na komicjach), zamieszki i rozruchy uliczne, masowe mordy i grabieże. Jeśli w 30 lat po śmierci Sulli Rzymianie zdecydowali się nazwać jego imieniem nowo odbudowany gmach senatu, to tym bardziej współczesna nauka winna jest sprawiedliwszą ocenę, niż tę opartą na świadectwie masowych proskrypcji³⁵. Na szacunek zasługuje przecież rozwinięte na niespotykaną dotychczas skalę ustawodawstwo dyktatora, realizowane w zgodzie z przyjętym zakresem kompetencji wyznaczonych przez tytuł urzędu – *legibus scribundis et rei publicae constituendae*.

Krzysztof Amielańczyk

**LUCIUS CORNELIUS SULLA – *Dictator Legibus Scribundis
Et Rei Publicae Constituende***

Under the *lex Valeria* of 82 BC Lucius Cornelius Sulla took over the government as a dictator, whose aim was to „write down the law and to constitute the republic” (*dictator legibus scribundis et rei publicae constituendae*). He was the author of more than twenty acts, half of which implemented the reform of the political system (leading in particular to strengthen the role of the Senate) and the another half concerned the reform of criminal law (ensuring the protection of public safety). The evaluation of the extensive Sulla’s legislation is very positive, which places him among the greatest of the Roman legislators. Some of the criminal acts of the dictator survived even up to the time of the Codification of Emperor Justinian.

³⁴ Dłatego Plutarch (Sulla 98) mówił o pomocy Sulli dla „szarpanej nieszczęściami ojczyzny”. Zob. też Plutarch, *Cyceron* 3 i Appian, *B.c.* 1, 3.

³⁵ Tak P.F. Cagniard, *op. cit.*, s. 285–303.